

Damir Kukić

POLITIČKI CILJ – ZAVISNI MEDIJI

Sažetak

Određeni trendovi, čak i u onom dijelu svijeta koji se označava kao demokratski, ukazuju na činjenicu da su mediji pod sve većim pokušajem da se utječe na njihovo funkcioniranje. Ti pokušaji dolaze iz ekonomskih, ali i političkih centara moći što je, izgledalo kao praksa koja će nestati. U zemljama u kojima su evidentne autoritarne tendencije, nedostatak vladavine prava i, čak, kreiranje novih modela kulta ličnosti, ti pokušaji su postali očigledni i direktni pritisci na medije da lažu, manipuliraju ili, jednostavno, prikrivaju istinu. A cilj tih političkih subjekata je ostanak na vlasti i nastavak vladanja u zarobljenoj državi.

Ključne riječi: mediji, politika, sloboda, komodifikacija, kontrola

Uvod

Način funkcioniranja masovnih medija je svojevrsni pokazatelj stanja u društvu i stupnja njegove demokratičnosti. Decenijama, posebno nakon što su mediji otkrili detalje o učešću SAD u vijetnamskom ratu i afere *Watargate* u SAD, uloga medija je bila fokusirana na funkciju društvenog kontrolnog mehanizma, koji, u ime javnosti, analizira i ocjenjuje rad vlasti i društvenih elita, insistirajući na javnom interesu, zaštiti ljudskih prava i sloboda, te vladavini prava. Ta uloga medija podrazumijeva standarde blagovremenog i istinitog informiranja javnosti o postupcima javnih tijela i efektima njihovog rada.

Taj trend i takva uloga masovnih medija označavala je kontrolu i kritiku vlasti s ciljem otkrivanja zloupotreba i pogrešnih poteza režima kako bi se onemogućila samovolja političkih i ekonomskih centara moći i njihovo pretvaranje u totalitarne modele vladanja društvom. U tom kontekstu, od medija se zahtijevalo da funkcioniraju u skladu sa etičkim i profesionalnim standardima što je,

prije svega, značilo da je uređivačka politika medija i njihova produkcija nezavisna od političkih lidera i njihovih interesa.

Takvu funkciju medija su, barem formalno i u skladu sa adekvatnim pravnim okvirom, podržavali i centri političke i ekonomske moći, odnosno nacionalne političke elite širom svijeta. Deklarativno, javne ličnosti su nastojale stvoriti pozitivnu vlastitu sliku u medijskim sadržajima, a ona je počivala na konceptima otvorenosti, iskrenosti, pravde i zaštite sloboda i ljudskih prava. Nezavisnost medija i njihov slobodan i profesionalan rad su bili sastavnim dijelom proklamacija i izjava političara svih vrsta.

Društvo kao rijaliti

Posljednjih 20-tak godina globalni svijet je zakoračio u videosferu (Debre, 2000:66), odnosno u period u kojem teorije medija pojašnjavaju funkcioniranje medija kroz koncept socijalnog konstruktivizma. Ove teorije i ovi koncepti preferiraju postavke prema kojima je medijski sadržaj „složen spoj diskursa, ideologija i značenja proizvedenih u aktivnom suodnosu medijskih sadržaja/tekstova i medijskih recipijenata“ (Hromadžić, 2014: 25). Mediji i njihova produkcija su, u ovom okviru, faktori koji modeliraju stvarnost i slike društvenih procesa, te na taj način imaju i svoj određeni utjecaj.

Dakle, prema ovim teorijama mediji nisu samo sredstva koja prenose poruke i slike o stvarnosti nego su kreatori simulakruma i medijske realnosti – hiperrealnosti (koncepti koje je koristio autor Baudrillard). Ono što je bitno jeste da se prema tim teorijskim postavkama, koje su bliske semiotičkim i kulturalnim studijima, mediji i njihova produkcija posmatraju kao društvena aktivnost uključena u svakodnevno egzistiranje zajednice; funkcioniranje i korištenje medija je socijabilna i kulturološka praksa (McQuail, 1994:313) koja se prepoznaje i identificira kroz modele (dominantnih) društvenih odnosa i procesa.

Ove teorijske postavke prepoznaju i ključne karakteristike i koncepte moderne medijske produkcije. To su, prije svega, koncepti medijalizacije i tabloidizacije, kao sveopće komercijalizacije i komodifikacije, koji su omogućili da mediji imaju bitnu ulogu u zajednici i da njihova funkcija privlačenja pažnje, kreiranja spektakla (Debord, 2006) i senzacije, modeliranja stvarnosti i proizvodnje značenja, djeluje kao faktor koji publiku usmjerava ka interpretacijama i vrijednosnim tumačenjima.

Ovi trendovi su povezani s razvojem medijske produkcije u posljednjih desetak godina, posebno kada je riječ o djelovanju novih medija i funkcioniranja društvenih mreža. Rapidan i intenzivan razvoj novih medija je uvjetovao nastanak i ekspanziju emergentnih kultura, kao i (ne)očekivanih oblika medijalizacije, komodifikacije i komercijalizacije medijske industrije i javnog komunikacijskog prostora.

Tabloidizacija medijskih sadržaja je postala uobičajena pojava, a prevlast transnacionalnih medijskih korporacija obrazac djelovanja koji, ako to donosi profit, potire interese javnosti i zanemaruje profesionalne standarde novinarstva. Sve to utječe na ulogu medija u modernom kontekstu jer se principi novinarstva, kao kontrolora rada javnih tijela i kritičara vlasti i centara moći, nastoje transformirati u nešto drugo. Postulati novinarstva, koje u društvenoj zajednici djeluje kao *watch dog* i otkriva afere i malverzacije vlasti, poput nekada *Watergate*, potiskuju se novom ulogom medija – učešćem u kreiranju društva spektakla i neprekidnog rijalitija.

Takve principe i postulate je slijedila i Deklaracija o dužnostima i pravima novinara usvojena još 1971 godine u Minhenu. Deklaracija je svojevrsni kodeks ponašanja novinara i medija, a u njenoj preambuli stoji: „Pravo na informisanje, na slobodno izražavanje i na kritikovanje predstavlja jednu od osnovnih sloboda svakog ljudskog bića“ (Korni, 1999, 36). Ova tvrdnja proističe iz Evropske konvencije o ljudskim pravima (član 10 stav 1) u kojoj se ističe „sloboda primanja i širenja“ informacija (Korni, 38), te, posebno, iz Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (član 19) u kojoj se ističe pravo na „traženje, primanje i širenje“ informacija i ideja, bez obzira na granice (Korni, 38).

Profesionalni novinarski kodeksi i standardi su, uglavnom, počivali na dva ključna elementa: kreiranju i objavljivanju tačnih, istinitih i potpunih informacija za čitavu populaciju (to podrazumijeva i zaštitu od zloupotreba i iskrivljavanja informacija); zaštitu novinara i medija od svih oblika pritisaka i napada koji bi spriječili profesionalan rad novinara i medija, odnosno kako bi ih prisiljavali da rade suprotno profesionalnim i etičkim kodeksima. Ovo, još preciznije, ilustrira i analiza 30-tak evropskih kodeksa novinarstva autorice Tine Laiitile.

Prema toj analizi profesionalnih novinarskih normi (Korni, 35-36) neki od imperativa su:

- sloboda izražavanja i sloboda kritikovanja, kao i odbrana tih prava;

- zaštita profesionalne nezavisnosti i profesionalnog integriteta novinara, odbacivanjem materijalnih ili moralnih povlastica i bilo kakvog spoljašnjeg uplitanja u novinarski rad...;
- poštovanje istine u traganju za informacijom i pri njenoj obradi;
- poštenje u pogledu sredstava koja se koriste u tom traganju;
- podjednak tretman svih osoba eliminacijom svih oblika diskriminacije.

Ovakvi postulati i etičke norme u novinarstvu su bile u fokusu medija i novinara dugi niz godina. I političke elite i centri moći, kao i svi ostali elementi života neke zajednice i, posebno elementi civilnog društva, kao i sama javnost, insistirali su, i deklarativno i kroz različite norme i pravne procedure, na poštivanju tih standarda i na profesionalnom djelovanju medija. Takvo funkcioniranje medija podrazumijeva njihovu nezavisnost, posvećenost istini i objektivnosti, bez mogućnosti pritisaka na medije i novinare, te utjecaja na njihov rad.

U tom kontekstu, poduzimane su konkretne mjere i aktivnosti, i unutar EU, i to u najnovije vrijeme. Tako je, još jedan korak prema zaštiti slobode medija u EU-u poduzet u martu 2024., kada je Vijeće donijelo Evropski akt o slobodi medija. Akt je stupio na snagu 7. maja 2024., a nova pravila se, u potpunosti, primjenjuju od 8. avgusta 2025. godine. Evropskim aktom o slobodi medija uspostavlja se zajednički okvir za medijske usluge na unutarnjem tržištu EU-a i uvode mjere za zaštitu novinara i pružilaca medijskih usluga od političkog uplitanja (<https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/media-freedom-eu/>).

Ključne komponente Evropskog akta o slobodi medija su:

nezavisni javni mediji sa stabilnim izvorom financiranja

transparentnost vlasništva nad medijima

zaštita uredničke nezavisnosti

zaštitne mjere za osiguravanje medijskog pluralizma i sprečavanje koncentracije medija

I ove navedene komponente uredbe pokazuju koliko različiti subjekti insistiraju na nezavisnosti medija i rada novinara, kao i na njihovoj zaštiti od bilo kakvih političkih, ekonomskih i ideoloških pritisaka. U tom okviru nezavisnost i profesionalnost medija se posmatraju kao osnovni elementi normalnog funkcioniranja zajednice, poštivanja vladavine prava i slobode mišljenja, kao i načela demokratizacije i zaštite prava pojedinaca, naroda, institucija i svih modela javnosti u nekom društvu/državi.

Koncepti medijizacije i tabloidizacije (komodifikacije) su, u interakciji i međusobnom djelovanju ostalih društvenih faktora i procesa, omogućili da medijski vrijednosni okvir učestvuje u kreiranju trendova, pozitivnih/negativnih slika o događajima, procesima i ličnostima, kao i modeliranju (novih) oblika *celebrity* kulture i profita okrenutih emergentnih kultura (Vuković-Peović, 2012: 109).

Političke elite i ekonomski centri moći (različite transnacionalne korporacije u oblasti komunikacija) su identificirali tu ulogu medija i njihov mogući utjecaj kako na kreiranje javnog mnijenja tako i na ostvarivanje profita. Jasno je kako su, za demokratizaciju i emancipatorski karakter nekog društva, od suštinskog značaja da mediji djeluju slobodno, ali, sve češće je pojava da centri moći reduciraju medijske slobode i njihovu ulogu u procesu razvijanja kritičkog diskursa.

Nakon toliko decenija borbe za slobodu medija i emancipiranje društva u cjelini, moderni kontekst, i na globalnom nivou, ali i na nivou pojedinih nacionalnih i regionalnih, entiteta, ukazuje na retrogradne procese koji, umnogome, nalikuju na ponašanja fašističkih režima i različitih oblika autoritarnih i diktatorskih sistema. Ovo je posebno izraženo u društvima koja nemaju razvijenu političku kulturu i djelotvorne demokratske procedure i institucije. U takvim društvima političke elite svoju moć usmjeravaju protiv medijskih sloboda s ciljem kontrole medija i njihovih sadržaja.

Ali, i u društvima s demokratskom tradicijom i institucijama, koje potenciraju vladavinu prava i zaštitu ljudskih prava (pa time i slobodu medija, izražavanja i okupljanja), mogu se, polovinom treće decenije 21. stoljeća, uočiti negativni trendovi koji sve više, u ime uskih interesnih krugova i elita, utječu na smanjenje stupnja poštivanja i zaštite ljudskih prava i sloboda, medijsku nezavisnost i profesionalnost, te na ukupan kvalitet života većine građana – procesi slijede ovaj obrazac: što manje sloboda, to više korupcije, zloupotreba i ekonomske nejednakosti.

Procesi digitalizacije i razvoja novih medija stvorili su jedan novi poticaj, kako teorijski tako i praktički, za emancipaciju i demokratizaciju, za početak, javnog komunikacijskog prostora, a poslije i cjelokupnog društva. Pojava digitalne tehnologije je bitno utjecala na strukturiranje našeg svakodnevnog života, posebno kada su u pitanju dva procesa konvergencije: konvergencije novih i starih medija i konvergencije telekomunikacija (konvergencija televizora, telefonije i Interneta).

Digitalizacija i digitalna tehnologija su omogućili nastanak i razvoj novih medija. Novi mediji funkcioniraju kao spoj starih kulturnih konvencija za prezentaciju podataka i novih modela za pristup, produkciju i distribuciju podataka. Novi mediji funkcioniraju prema paradigmi AAA – *Anything* (bilo šta), *Anywhere* (bilo kada), *Anytime* (bilo kada). U tom kontekstu, novi mediji djeluju kao nova avangarda (Manovič, 2001) čiji su ključni principi - numeričko predstavljanje, modularnost, automatizacija, promjenljivost i transkodiranje.

Ekspanzija novih medija stvorila je svojevrsnu elektronsku utopiju. U svijetu novih medija kreirano je umreženo društvo i *cyberspace* čije su karakteristike omogućile horizontalnu komunikaciju jedan na jedan, te, ujedno, i kontekst unutar kojeg se mogu producirati poruke masovnog karaktera. Takav kontekst je proglašen novom paradigmom u procesu masovnog komuniciranja, te, istovremeno, i novim oblikom emancipacije i stvaranja demokratskih zajednica u kojima je (ne)moguće vršiti pritisak i medije učiniti zavisnim od nečijeg političkog/ekonomskog interesa.

Ova nova paradigma u oblasti masovnog komuniciranja je, u pojedinim teorijskim diskurzima, ocijenjena kao novi oblik univerzalnosti. Taj novi oblik univerzalnosti jeste univerzalnost bez totaliteta (Levy, 2001:91-102) koja, prema tim postavkama, predstavlja potpuno avangardnu i pozitivnu paradigmu. Prema tim tumačenjima digitalna tehnologija i novi mediji, stvarajući poseban *cyberspace*, ujedno predstavljaju jedan novi koncept jer „*cyberspace* rađa kulturu univerzalnosti“ (Levy, 100) koja omogućava svima slobodu izražavanja, stvaranja i distribucije informacija.

Nova tehnologija je donijela jednu novu kulturu participacije i interaktivnosti (Reed, 2014: 127-135). U okviru te nove (digitalne) kulture otvorena je mogućnost kreiranja (različitih) identiteta i poigravanja s identitetima i značenjima. Međutim, optimistična očekivanja, kako će novi mediji stvoriti novi poticaj emancipacije i razvoja slobode medija i komuniciranja, pokazali su se

netačnim - i digitalna tehnologija i produkcija novih medija i društvenih mreža uklopljene su u profitabilne kulture privatnih, određenih i privilegiranih političkih i ekonomskih centara.

Međutim, u kontekstu upotrebe novih medija u videosferi i razvoja medijizacije i medijskog spektakla, potrebno je pomenuti jedan bitan aspekt moderne funkcije (novih) medija. Taj aspekt nam je značajan radi analiziranja odnosa između političkih i ekonomskih elita, s jedne strane, i javnosti koja stvara svoje mišljenje o tim elitama na temelju medijskih slika, s druge strane. Unutar tih odnosa stvara se društvena atmosfera u kojoj mediji dobijaju jednu novu dimenziju zbog koje klasično traženje istine, ako nije postalo nemoguće, onda je, u velikoj mjeri, relativizirano.

Kroz medijizaciju stvorene su zajednice u kojima danas živimo – ukupna politička i društvena realnost, kao i sama država pretvoreni su u ogroman i neprekinuti rijaliti. U tom kontinuiranom performansu postoje političke rijaliti zvijezde, postoji estrada, postoje rijaliti-rijaliti likovi. Sve to učestvuje u stvaranju jednog neprekinutog niza slika, ideja, oblika ponašanja, što na kraju, za posljedicu ima kreiranje određenog (izopačenog) skupa vrijednosti.

U tom kontekstu izopačenost se pojavljuje u vidu površnosti, tabloidne senzacije, zapostavljanja istine i moralnih i ostalih normi. Neprestani rijaliti, koji kreiraju političke i ostale elite, uz pomoć (neprofesionalnih i zavisnih) medija, predstavljaju svojevrsno ispiranje mozga, a pojedini lideri preuzimaju ulogu velikog brata i spasitelja. Sve to utječe na zatupljivanje javnosti i njeno pretvaranje u apatičnu publiku koja, na početku, protestuje i odbija nametnute narative i „istine“, a kasnije ih prihvata i slijedi.

Pretvaranje društva i državne funkcije u rijaliti program omogućava političkim elitama da se procedure pretvore u rituale, a stvarne reforme i djelovanje institucija u samo još jedan oblik (ispraznog) spektakla. Svaki događaj i proces se medijizira i pretvara u medijski spektakl koji ne služi prezentiranju stvarnosti nego njenoj zamjeni i distorziji. Informacije, činjenice i istine, u takvoj društvenoj klimi, služe samo kao pojedine scene, nekad s manje nekad s više konotacija i emocija, u tom političkom rijalitiju.

Stvarni problemi građana i zajednice, od siromaštva i pada standarda, povećanog stupnja represije i diskriminacije, pada kvalitete života i vladavine prava, porasta korupcije i neprestane zloupotrebe vlasti, političke i ekonomske elite, uz kontrolirane medijske funkcije, kreiraju jednu novu stvarnost u kojoj su problemi oni drugi – različite manjine (nacionalne, rasne, vjerske, rodne), neprijatelji

nacionalnog jedinstva, strani plaćenici, teroristi... Ovu etiketu može dobiti svako samo je pitanje u kojoj mjeri i kada to odgovara vladajućem režimu.

Ta kombinacija političkog teatra i (kontroliranog) medijskog spektakla jesu sredstva spin diktature i upravljanja emocijama (strah, apatija, sreća zbog postojanja *spasitelja*). U takvoj diktaturi ne postoji direktna suspenzija drugih političkih partija, niti Ustava i pravosuđa, ali se sve to obezvrjeđuje dok se, na kraju, i otvoreno, u realnom svijetu i na ulici (i na fakultetima) ne pojavi diktatura u formi policije i pravosuđa koji ne poštuju zakone, te medija koji su puka propagandna sredstva vladajuće političke elite/partije. U tom kontekstu nisu bitni niti vladavina prava, niti zaštita sloboda, niti ekonomski standard nacije/građana – bitna je samo vlast.

Zločin i vlast

Napad Rusije na Ukrajinu, zločini Izraela nad Palestincima u Gazi, te napad SAD i Izraela na Iran, neki su od ključnih događaja u trećoj deceniji 21. stoljeća. Teško je procijeniti sve moguće posljedice ovih događaja, ali su oni, već u trenutku kada su započeli, pokazali kako se čovječanstvo nije riješilo militantnih i zločinačkih ideologija. Sve to se, na svoj nakaradan, ali i logičan način, uklopilo u globalni trend reduciranja ljudskih prava i medijskih sloboda u korist partikularnih interesa određenih centara političke, ekonomske i vojne moći.

Takav trend ilustrira i izvještaj Freedom House za 2025. godinu, prema kojem je u 54. države zabilježeno pogoršanje situacije u oblasti političkih prava i sloboda građana (19. država je iz kategorije djelimično slobodnih, zbog pogoršanja stanja, prešlo u kategoriju neslobodnih država) dok je, istovremeno, do poboljšanja došlo u samo 35. država (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2026/growing-shadow-autocracy>).

Bitno je napomenuti kako su SAD na petom mjestu globalne liste kada je riječ o padu sloboda. Tu petu poziciju SAD dijele sa Srbijom, Bugarskom, Obalom Slonovače, Malijem, Mjanmarom, Nepalom i Nigerijom, te da je Srbija jedna od zemalja (peta na globalnoj listi) koja je imala najveći pad, čak za tri poena, u 2025. godini (<https://n1info.rs/vesti/zapadni-balkan-zut-fridom-haus-navodi-da-srbija-belezi-najveci-pad-u-slobodi-u-regionu/>).

Ono što je posebno zanimljivo u trendu jačanja autokratskih, pa i fašističkih, modela ponašanja političkih elita širom svijeta jeste da su na vlast došli koristeći sve blagodeti demokratskog konteksta – pluralizam političkih i drugih interesa, javni dijalog, argumentaciju, slobodu medija, parlamentarni sistem, slobodu govora i okupljanja, odnosno državu i njene institucije. Međutim,

kada su došle na vlast, te elite su pokazale da im je država bila potrebna samo zbog ideoloških aparata moći (policija, pravosuđe) koje je onda (zlo)upotrijebila za ostvarivanje vlastitih (privatnih) interesa.

U tom procesu „porobljavanja“ države i društva već su očiti pojedini obrasci. Tako autor Yanis Varoufakis, ukazujući na te obrasce kao na recepte iz nekog udžbenika o fašizmu (<https://radar.nova.rs/global/sad-kapitalizam-autoritarizam-fasizam/>), ističe da je, za početak, bitno obećati čišćenje društva od „nečistih“: „Nečisti“ koje treba targetirati mogu da budu Jevreji, muslimani, trans osobe – bilo ko koga je moguće lako stigmatizovati.... Onda im – ali tek onda – obećajte da ćete ih učiniti „ponovo“ velikim“.

Onda, u toj društveno-političko-ideološkoj akciji, autokrate i spin diktatori, koristeći, naravno, i javni komunikacijski prostor i različite državne institucije, plasiraju ideju o tome kako zajednica treba da im prepusti apsolutnu vlast, te će oni očistiti dušu nacije, povratiti „sjajnu“ prošlost i državu/naciju učiniti (ponovo) velikom i snažnom. Pri tome, država, čije institucije i karakter su im omogućile da dođu na vlast (demokratski), postaje njihovo sredstvo za zloupotrebu vlasti i realizaciju autoritarnih, nezakonitih i nemoralnih radnji s ciljem ostvarivanja vlastitih (privatnih) interesa i interesa svoje političke partije.

Naravno, u tom procesu, te nove autokrate i diktatori, obilato koriste medije i medijske slobode. Ono što je bitno, takve političke i društvene elite, svoj pohod na demokratske institucije i državu, prate parolama kako su za demokratiju i slobodu. Ali, uskoro se prepoznaju njihove stvarne namjere – ukoliko neki zakon nije po volji, onda se glasačkom većinom preglasavaju oponenti, a zakon mijenja; ukoliko je potrebno izazvati strah na ulicama svojih gradova, koristit će se i policija i vojska; ukoliko je potrebno onda će se svaki predstavnik opozicije predstaviti neprijateljem i rušiteljem nacije.

I u tom kontekstu, dolazimo i do medija i njihove (ne)zavisnosti i profesionalnog djelovanja u skladu s etičkim standardima. Nakon preuzimanja (čak i u demokratskim zemljama) vlasti, te političke elite sklone autoritarnim modelima ponašanja, nastoje promijeniti medijsku sliku (uz medije se, često, napadaju i univerziteti) tako što nagrađuju medije koji ih hvale, a kažnjavaju mediji koji ih kritiziraju. I to bez obzira da li ti mediji govore/pišu istinu, bitno je da li su za vlast ili insistiraju na istini i objektivnim informacijama.

Kritika takvih režima i takve vlasti je nedopustiva; činjenica da ti političari troše novac svih poreskih obveznika i javne resurse se potpuno zaboravlja, a vlast promovira svaku investiciju kao svoju vlastitu zaslugu (kao da su to platili sa svog bankovnog računa) propagirajući novi model kulta ličnosti. Drugačije mišljenje se ne toleriše i svako ko ne hvali vlast i njene rezultate, ma kakvi oni bili, proglašava se neprijateljem i izdajnikom. A vlast i njene vođe su, u medijima koji su se pretvorili u njihova propagandna sredstva, idealizirani u mitološke slike nacionalnih lidera čija je uloga spasiteljska (spašavaju naciju od brojnih neprijatelja) i vizionarska (vode naciju u svijetlu budućnost).

Kada je riječ o napadu na medije i medijske slobode, te nastojanju da se njihovo funkcioniranje učini zavisnim od političkih interesa, posebno je interesantan slučaj SAD, i to, nakon dolaska Trumpa na vlast. U izveštaju Reportera bez granica navodi se da su, pod krinkom borbe za slobodu medija, Trump i njegova administracija, za nevjerovatno kratak period, izveli ogroman udar na medijske slobode.

Reporteri bez granica su, čak, pozvali Kongres da odbrani vrijednosti slobode medija u SAD od ovog udara i pritiska koji prijete da oslabi prava Amerikanaca zagarantovana Prvim amandmanom. Reporteri bez granica konstatuju i brojne devijacije:

Trumpova vlast se upliće u uređivačku politiku medija, a kao primjer navode novinsku agenciju Associated Press (AP), kojoj je zabranjen pristup zvaničnim događajima u Bijeloj kući;

Musk je tražio dugotrajnu zatvorsku kaznu za ekipu emisije „60 Minutes“ na CBS-u (razlog je što su intervjuisali njegovog oštrog kritičara);

Trump vodi pravne sporove protiv CBS-a, lista Des Moines Register, kompanije Gannett i Pulitzer Center zbog negativnog izveštavanja;

Trump je pomilovao više od deset osoba koje su bile optužene ili osuđene za nasilne napade na novinare tokom napada na Capitol 6. januara 2021.;

Trump je obustavio donacije u visini od 268. miliona dolara, koje je Kongres izdvojio za podršku nezavisnim medijima i slobodnom protoku informacija širom planete (<https://rsf.org/en/one-month-trump-press-freedom-under-siege>).

O tome kako se brzo transformira društvo i politička vlast u SAD, i to u pravcu nedemokratskih i autoritarnih modela, pokazuje i izvještaj Instituta za raznolikosti demokratije (V-Dem) na Univerzitetu u Geteborgu prema kojem se SAD kreću prema autokratiji i to brže od nekih drugih

zemalja poput Mađarske, Turske i Srbije (<https://www.danas.rs/svet/tramp-demokratija-sad-uvic-autokratizacija/>). U izvještaju se ističe kako su se SAD, kada je riječ o demokratiji, vratile u 1965. godinu kada je, u stvari, i uvedeno opće pravo glasa čime je američko društvo po prvi puta, nakon pola stoljeća, izgubilo status liberalne demokratije.

Ono što, također, zabrinjava u pomenutom izvještaju jeste podatak da trenutno rekordnih 41 država, ili 3,4 milijarde ljudi, živi na područjima u kojima se demokratija pogoršava. To, na određen način, pokazuje kako političke i ekonomske elite nastoje zarobiti državu i njene institucije za vlastite potrebe i bogaćenje dok, istovremeno, suspenzija i uništavanje vladavine prava, kreiranje ekonomije za dobrobit elita a ne čitave nacije (što se odvija uporedo s jačanjem autoritarnih tendencija u politici), te razaranje osnovnih demokratskih načela i pad standard, živote većine građana čini još jadnijim i siromašnijim. Očito da je autor Varoufakis u pravu kada tvrdi da će - ukoliko bogatstvo nekolicine zavisi od siromaštva mnogih – postojati i potreba za fašizmom (autokratijom/diktaturom).

Proces zarobljavanja države i izigravanja demokratskih institucija preko ugrožavanja medija i medijskih sloboda ima još jednu komponentu. Naime, osim direktnog napada na pojedine medije i novinare, poput zabrane pristupa informacijama i sudskim procesima, političke elite, sklone diktatorskim odlikama, (zlo)upotrebljavaju još jednu stvar u tom procesu pretvaranja medija u zavisna propagandna sredstva. Riječ je transakcijama koje podrazumijevaju kupovinu onih medija koji djeluju nezavisno od centara moći, te njihovo pravno reguliranje u okviru državnih/nacionalnih sistema, odnosno sistema velikih transnacionalnih korporacija.

U tom kontekstu se može posmatrati i informacija da je kompanija Paramount Skydance Davida Ellisona pobijedila u nadmetanju za Warner Bros Discovery (konglomerata koji obuhvata CNN, HBO i niz drugih ogromnih medijskih brendova), te time otvorila mnogo šire pitanje: da li Trumpovi saveznici i milijarderi bliski MAGA preuzimaju, u potpunosti, informacijsko-komunikacijski prostor u SAD. Nakon tog preuzimanja i Guardian i Daily Beast su pisali o tome da li će CNN zadržati uredničku nezavisnost obzirom na povezanost vlasnika Paramounta sa Trumpovom administracijom (<https://nova.rs/vesti/svet/maga-milijarderi-sad-upravljaju-prakticno-svime-sto-amerikanci-vide-i-cuju/>).

Ove sumnje za CNN, možda, nisu opravdane, ali neki drugi podaci i procesi ukazuju da oni politički centri koji su preuzeli vlast nad finansijama, policijom i vojskom, nastoje to ostvariti i nad medijima. Dovoljno je pomenuti da su osobe, koje se pominju u tom kontekstu i koje su bile ili su sada bliske s Trumpom kao predsjednikom SAD, poput Elona Muska, Marka Zuckerberga, Jefa Bezosa i Ruperta Murdocha, vlasnici, između ostalih, ovih medija i komunikacijskih mreža: mreža SpaceX, Facebook, Instagram, Threads, platforma META, Washington Post, Fox News, News Corporations.

Sličan proces možemo pratiti i u Srbiji gdje je vladajući režim nezadovoljan izvještavanjem pojedinih medija koji ga kritikuju, prije svega televizija N1 i Nova S, ali i novina Radar i Danas, pokrenuo (tajnu) operaciju njihovog stavljanja pod kontrolu (promjenu načina izvještavanja). Iako taj režim u Srbiji kontrolira sve televizije s nacionalnom frekvencijom, te, iako, pomenute dvije televizije, koje nastoje objektivno i profesionalno izvještavati o stanju u Srbiji (studentski protesti, brutalnost režima, korupcija, stavljanje policije i pravosuđa pod kontrolu vladajuće partije) pokrivaju samo 30-tak posto populacije u Srbiji, vlast nastoji da uguši svaki oblik kritičkog i istinitog pogleda na stvarnost u Srbiji.

A ta stvarnost ukazuje : na pad ekonomije, zatim na enorman pad ugleda vladajućeg režima u spoljnopolitičkim odnosima, posebno kada je riječ o EU, na kontinuirano kršenje zakona i vladavine prava, na policijsku represiju nad studentima i građanima tokom protesta (hapšenja, fizički napadi, korištenje zvučnog oružja....), na nerad i selektivan pristup pravosuđa u Srbiji i potpunu kontrolu Ustavnog suda od strane vlasti, na enormnu korupciju koja je, prema brojnim pokazateljima, odgovorna za smrt 16. ljudi nakon pada nadstrešnice 01. novembra 2024. godine u Novom Sadu (posebno je indikativno da su predstavnici vlasti tu željezničku stanicu dva puta otvarali zbog medijske promocije i čak je prozvali najbezbjednijom u Evropi, te da ni 17. mjeseci nakon pogibije 16. ljudi još niko nije odgovarao za tu tragediju).

Vladajući režim u Srbiji, iako izabran na demokratskim izborima, nastoji ugušiti svaki oblik kritike i drugačijeg mišljenja, pa vrši pritisak, posebno, na malobrojne medije koji djeluju profesionalno, te na univerzitetu i akademsku zajednicu, kao i na sve one javne ličnosti koje iskazuju podršku studentskim protestima i kritiku režima (glumci, umjetnici, aktivisti, sportisti). U okviru te strategije, čiji su ciljevi kontrola medijskog prostora i pretvaranje svih medija u megafon i sredstvo propagande, vlast je, po svemu sudeći (<https://n1info.rs/vesti/vucic-zahtev-united-media-smene/>),

pokrenula operaciju promjene uredničke politike i smjene rukovodećih ljudi u United Group, grupaciji unutar koje djeluju, za vlast, „sporni“ mediji kao što su N1 i Nova S.

Ono što je posebno interesantno u tom procesu jeste činjenica da pomenuti mediji imaju veoma gledane sadržaje (uprkos tome što ih vlast šikanira i proglašava izdajničkim i ustaškim) i da su, kao takvi, izuzetno bitni i za svoje vlasnike jer im donose gledanost i profit. Međutim, operacija stavljanja nepoćudnih medija pod kontrolu vlasti se, izgleda, odvija upravo na relaciji najviši politički lider Srbije – vlasnik BC Partners korporacije koja je vlasnik United Group. To znači da „veliki“ vlasnici „velikih“ korporacija, vjerovatno radi nekih materijalnih i lukrativnih benefita, žrtvuju (od političke moći nezavisne) medije koji rade profesionalno i koji im donose dobit. Sve to postaje nebitno ako se zarada može ostvariti preko političkih elita bez obzira na karakter te vlasti, te kršenje profesionalnih i etičkih normi.

Ovaj proces se odvija tajno i, čak, bez izjava osoba koje predstavljaju pomenute korporacije. Ali, režim u Srbiji koristi i neka sredstva, koja su već oprobana i koja nikako nisu tajna. Riječ je o direktnim napadima na medije i novinare po čemu je Srbija u 2025. godini postala veoma „popularna“. Tako podaci Asocijacije nezavisnih elektronskih medija pokazuju kako je u Srbiji zabilježeno 370 slučajeva ugrožavanja medijskih radnika u 2025. godini

(<https://www.danas.rs/vesti/drustvo/anem-u-2025-godini-drasticno-pogorsanje-medijske-situacije-u-srbiji-rekordan-broj-pretnji-i-napada-na-novinare/>).

I drugi podaci, odnosno podaci iz drugih izvora, ilustriraju tu namjeru vlasti u Srbiji da „disciplinira“ novinare i medije koji nastoje raditi objektivno. Povrede medijskih sloboda u 2025. pokazuju da je napadnuto 2377 novinara u 36 zemalja – samo u Srbiji je zabilježeno 208 slučajeva povrede medijskih sloboda što je više nego dvostruko u odnosu na 84 slučaja iz 2024. godine(<https://nova.rs/vesti/politika/vlast-u-srbiji-opet-probija-crne-rekorde-medijske-slobode-2025-povredjene-208-puta-najvise-napada-na-novinare-united-media/>).

Od tih 208 slučajeva povrede slobode medija, prema ovom izvoru, verbalni napadi činili su većinu incidenata (62 odsto), zatim napadi na imovinu (23,1 odsto), fizičko nasilje (21,2 odsto), ometanje rada (19,2 odsto) i pravne prijetnje (5,8 odsto). I podaci Međunarodne federacije novinara (IFJ) ukazuju na enorman pritisak (vlasti) na novinare u Srbiji: u 2025. godini Srbija je imala najveći broj dokumentiranih fizičkih napada na novinare - u Evropi ih je ukupno bilo 218, a u Srbiji 44

/dok ih je 2024. godine bilo 14/ (<https://n1info.rs/vesti/medjunarodna-federacija-novinaru-srbiji-prosle-godine-najvise-zabelezenih-napada-na-novinare/>). Indikativno je kako većina napada na novinare u Srbiji nije, uopće, procesuirana – nije se uključivala niti policija niti tužilaštvo.

Situacija u Srbiji, zatim u Bosni i Hercegovini, i, donekle, u Hrvatskoj nedvosmisleno pokazuje kako vlast i vladajuće elite nastoje uspostaviti kontrolu nad medijskom produkcijom i protokom informacija. Tako su u dijelu BiH, u Republici srpskoj, tokom 2023. godine, usvojene izmjene Krivičnog zakona kojim se kriminalizuju kleveta i uvreda. Na taj način je bitno ugrožena sloboda medija u čitavoj BiH, jer se BiH vratila u doba jednopartijskog sistema, dakle 40. godina unazad kada su na snazi bile odredbe krivičnog zakona za klevetu i uvredu (verbalni delikt).

Politički klijentelizam, koji obilježava aktualnu situaciju u BiH (Turčilo, 2017: 36-37), utječe i na funkcioniranje masovnih medija, a neke od posljedica, koje možemo identificirati u BiH, su: ograničen rast štampe, dominacija zagovaračkog izvještavanja (a ne profesionalnog i objektivnog), privatni mediji se instrumentaliziraju za potrebe političkih i ekonomskih elita, instrumentalizacija i ispolitiziranost javnih servisa (posebno je loša situacija u lokalnim zajednicama gdje se pojedini politički lideri ponašaju kao da su lokalni javni servisi, u stvari, njihovi privatni mediji), te nerazvijenost novinarstva kao nezavisne i autonomne djelatnosti.

Prema izvještaju Reportera bez granica, o indeksu medijskih sloboda za 2024. godinu, BiH je pala sa 64. pozicije (prethodna godina) na 81. poziciju čime je zabilježila najveći pad od zemalja Zapadnog Balkana (<https://n1info.ba/vijesti/indeks-medijskih-sloboda-2024-bih-nazadovala-zasedamnaest-mjesta/>). U tom izvještaju se navodi kako u Bosni i Hercegovini postoji nekoliko TV kanala koji kvalitetno izvještavaju i online medija koji se bave istraživačkim novinarstvom, ali taj broj ne predstavlja pravi pluralizam informacija i mišljenja. Posebno se ističe status javnog servisa BHRT-a koji se nalazi pred kolapsom dok se za javni emiter RTRS smatra kako je pod političkom kontrolom.

Tokom 2025. godine Hrvatska je prema izvještaju Reportera bez granica nazadovala 12. mjesta i pala na 60. poziciju (<https://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvatska-pala-na-ljestvici-koja-mjeri-slobodu-medija/2739188.aspx>). Tako se Hrvatska, po prvi puta, našla u kategoriji zemalja s "teškom situacijom" prema Indeksu slobode medija Reportera bez granica, dok je Hrvatsko novinarsko društvo (HND) zabilježilo 27 slučajeva napada, prijetnji i pritisaka na novinare.

I Misija Media Freedom Rapid Response (MFRR) je upozorila na aktualnu situaciju u Hrvatskoj uz isticanje političkih i verbalnih pritisaka na medije, zastarjelo zakonodavstvo, brojnost SLAPP

tužbi (Strategic Lawsuit Against Public Participation), te nedostatnu institucionalnu zaštitu novinara. Mreža Safe Journalists je u svojim procjenama istaknula ekonomsku nesigurnost medija u Hrvatskoj, netransparentnost vlasništva, te političke pritiske i usporen model realizacije i primjene evropskih standarda. Sve to se dešava u kontekstu brojnih incidenata koji obiluju ustaškom ikonografijom, revitalizacijom političkih opcija bliskih fašizmu, te otvorenim napadima na pojedine nepoćudne novinare i pisce, kao i pripadnike, prevashodno, srpske nacionalnosti.

Svi ovi iznijeti podaci i procesi pokazuju kako širom svijeta, pa tako i na prostoru Zapadnog Balkana, imamo tendencije da vladajuće elite nastoje staviti pod svoju kontrolu medije i medijski prostor. Ovakve tendencije su ukopljene u generalnu strategiju tih vladajućih elita: borba za vlast i opstanak na vlasti, ali ne radi ostvarivanja općeg/nacionalnog interesa i blagostanja, nego radi, prevashodno, vlastitih (privatnih) i to ekonomsko-materijalnih interesa. Ostvarivanje takvih ciljeva podrazumijeva (zlo)upotrebu vlasti, koruptivne stvari, partitokratiju, ukidanje vladavine prava i neprestano diferenciranje građana na privilegirane i na ponižene/diskriminirane.

Postepeno se to, u pojedinim sredinama, pretvara u djelimično ili potpuno zarobljavanje države i okupaciju njenih aparata i institucija. Prvo se policija pretvara u vlastitu stranačku policiju koja štiti kriminalce a tuče i hapsi studente i građane (recimo u Srbiji), zatim se to isto učini s dijelom pravosuđa koje blago ili nikako ne procesuiraju slučajeve korupcije ili prodaje droge, a potom slijede mediji. Nakon njih dolazi i obrazovanje, posebno univerziteti jer se svaki oblik kritičkog rasuđivanja treba dokinuti.

Završna razmatranja

Period u kojem se nije ratovalo na tlu Evrope, te u kojem je srušen berlinski zid, bio je i period kada su uspostavljeni moderni etički i profesionalni standardi novinarstva i funkcioniranja medija. Takvo djelovanje medija, pri čemu do izražaja dolazi njihova objektivnost i nezavisnost od političkih centara moći, donijela je u SAD i Evropi fokus na javnom interesu, odgovornosti javnih tijela i političkih elita, kao i posebnu funkciju medija – kontrolu i kritiku vlasti. U tom kontekstu, političke strukture i svi aparati ideološke moći, unutar određene nacije/društva, bili su, barem formalno, faktori koji podržavaju takvo profesionalno funkcioniranje medija.

Međutim, postajemo sve više svjedoci kako se, širom svijeta, izborne demokratije pretvaraju u izborne autokratije, spin diktature i sisteme, po mnogo čemu, nalik na fašističke strukture, ali u novom (maskiranom) obliku. Zadržava se privid višepartijskog pluralizma, ekonomija se svodi na bogaćenje elite, a ne prosperitet društva i nacije (novaca ima, ali se on ne ulaže u povećanje

nacionalnog bruto društvenog proizvoda i blagodeti čitave populacije), mediji se nastoje staviti pod kontrolu vladajućeg režima (pritislima ili finansijskim transakcijama/malverzacijama), a policija i pravosuđe postaju alati vlasti u očuvanja svoje vlasti.

U takvim okolnostima sve više raste pritisak i na slobodu medija i na profesionalan rad novinara. Mediji i novinari se izlažu različitim napadima – od neefikasne zaštite njihovog slobodnog djelovanja, donošenja restriktivnih normi i zakona, ekonomskih intervencija i manipulacija javnim budžetima, pa do fizičkih – a sve s ciljem da se učine zavisnim od centara moći, odnosno da izvještavaju onako kako tim centrima odgovara. Gušenje medijskih sloboda tako postaje jedan od velikih problema čak i u sredinama koje imaju demokratsku tradiciju.

Još veći problem je što takvi trendovi ukazuju na činjenicu kako autokratski i diktatorski modeli vladanja postaju sve jači. To postaje ozbiljna prijetnja jer agresivnost takvih sistema ugrožava prava i živote svojih građana, ali i drugih. Napadi na medije i njihovo profesionalno djelovanje i funkcioniranje u skladu s etičkim standardima jesu, ujedno, i napadi na ključne vrijednosti modernog društva – slobodu, vladavinu prava, ravnopravnost pred zakonom, kvalitetan životni standard. Zbog toga utvrđivanje stupnja slobode medija u nekoj zajednici predstavlja ne samo određivanje kvalitete života u toj zajednici, nego i njene budućnosti.

Literatura

1. Baudrillard, Jean: The Precession of Simulacra. In Durham, G. Meenakshi; Kellner, M. Douglas (2006): *Media and Cultural Studies: keywords*. Blackwell Publishing, 453-482.
2. Debord, Guy: The Commodity as Spectacle. In Durham, G. Meenakshi; Kellner, M. Douglas (2006): *Media and Cultural Studies: keywords*. Blackwell Publishing, 117-122.
3. Debre, Režis (2000): *Uvod u mediologiju*. Beograd : CLIO.
4. Hromadžić, Hajrudin (2014): *Medijska konstrukcija društvene zbilje – socijalno-ideološke implikacije produkcije medijskog spektakla*. Zagreb: AGM.
5. Kornić, Daniel (1999): *Etika informisanja*. Beograd: Clio.
6. Levy, Pierre (2001): *Cyberculture*. Minneapolis: University Minnesota Press.
7. Manović, Lev (2001): *Metamediji*. Beograd: Centar za savremenu umetnost.
8. McQuail, Denis (1994): *Mass Communication The in the Internet Erory: An Introduction London*. Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

9. Reed, T. Vernon (2014): *Digitized Lives – Culture, Power and Social Change in the Internet Era*. New York: Routledge.
10. Turčilo, Lejla (2017): *(P)ogledi o medijima i društvu: članci, eseji, istraživanja*. Sarajevo: vlastita naklada.
11. Vuković-Peović, Katarina (2012): *Mediji i kultura – ideologija medija nakon decentralizacije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Internetski izvori

<https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/media-freedom-eu/>

<https://n1info.rs/vesti/zapadni-balkan-zut-fridom-haus-navodi-da-srbija-belezi-najveci-pad-u-slobodi-u-regionu/>

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2026/growing-shadow-autocracy>

<https://rsf.org/en/one-month-trump-press-freedom-under-siege>

<https://www.danas.rs/svet/tramp-demokratija-sad-vucic-autokratizacija/>

<https://nova.rs/vesti/svet/maga-milijarderu-sad-upravljaju-prakticno-svime-sto-amerikanci-vidi-i-cuju/>

<https://n1info.rs/vesti/vucic-zahtev-united-media-smene/>

<https://n1info.rs/vesti/medjunarodna-federacija-novinara-u-srbiji-prosle-godine-najvise-zabelezenih-napada-na-novinare/>

<https://www.danas.rs/vesti/drustvo/anem-u-2025-godini-drasticno-pogorsanje-medijske-situacije-u-srbiji-rekordan-broj-pretnji-i-napada-na-novinare/>

<https://n1info.ba/vijesti/indeks-medijskih-sloboda-2024-bih-nazadovala-za-sedamnaest-mjesta/>

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvatska-pala-na-ljestvici-koja-mjeri-slobodu-medija/2739188.aspx>

POLITICAL GOAL – DEPENDENT MEDIA ABSTRACT

Abstract

Certain trends, even in those parts of the world commonly described as democratic, indicate that the media are increasingly subjected to attempts to influence their functioning. These attempts come from economic as well as political centers of power, even though this once seemed to be a practice that would disappear. In countries where authoritarian tendencies are evident, where the rule of law is weak, and where new models of personality cults are even being created, such attempts have become obvious and have taken the form of direct pressure on the media to lie, manipulate, or simply conceal the truth. The goal of these political actors is to remain in power and to continue governing within a captured state.

Keywords: *media, politics, freedom, commodification, control*